

ven, manifesteert dat vreemde zich op een veel destructievere manier en keert zich tegen de mens. Die angst voor wat achter de grenzen ligt, is wat in onze moderne cultuur is overgebleven van het sacrale. Xenofobie, racisme, fascisme zijn uitingen van die angst. In haar angst plooit de gemeenschap zich op haar eigen territorium dicht en ontwikkelt een obsessie voor 'zuiverheid', die gepaard gaat met een irrationele haat voor alles wat vreemd en anders is.

De grens

De Franse denker Georges Bataille heeft zich diepgaand beziggehouden met de problematiek van het (verdwijnen van het) offer en de consequenties daarvan voor de gemeenschap. Het is mogelijk om in zijn voetspoor de geschiedenis van het Westerse denken als een denken van het offer te volgen. Het laat ons toe de verhouding van het theater tot het andere, het vreemde (*het interculturele theater*), in een breder perspectief te plaatsen. Het perspectief van een aantal eigentijdse filosofen als Levinas, Bataille, Blanchot, Foucault, Derrida, Deleuze, Lyotard die gewezen hebben en blijven wijzen op de noodzaak de grenzen van de Westerse totalitaire en subjectgerichte cultuur te doorbreken om ze van haar zelfgenoegzaamheid en van haar ondergang te redden.

Bij Bataille heeft het denken over de grenzen van de mens en over de dood van het goddelijke geresulteerd in een herbepaling van de sacraliteit in onze cultuur. 'God is niet de grens van de mens', schrijft hij, 'maar de grens van de mens is goddelijk. Anders gezegd de mens is goddelijk waar hij zijn limiet ervaart.' Door zijn eigen eindigheid, zijn 'buiten', op te zoeken en te erkennen, door zichzelf te verliezen, realiseert de mens in onze tijd het sacrale moment waarvoor hij vroeger het religieuze offer nodig had.

Woorden als 'gemeenschap', 'sacraal' en 'offer' moeten in deze context niet in een eng religieuze of nostalgische betekenis worden opgevat. Het gaat niet om een terugkeer naar een vroeger stadium in de geschiedenis. Ze staan veeleer voor een houding van openheid, van ontvankelijkheid, van zelfverlies: een gerichtheid op de ontmoeting met het andere dan zichzelf, met het buitengebied dat het Westerse denken zo krampachtig heeft proberen te ontkennen. Het offer maakte het voor de mens en voor de Westerse cultuur als geheel mogelijk om zich in dat grensgebied te begeven. Is het zo dat het theater op dit ogenblik in onze samenleving een dergelijk grensgebied is, of zou kunnen zijn? Is de scène, om met Patrice

Pavis te spreken, de laatste wijkplaats, het oord bij uitstek voor een ontmoeting met het andere, het vreemde, precies omdat ze nog iets van haar oude sacrale functie als offerplaats van de gemeenschap heeft behouden?

De vreemdeling

De confrontatie met dit zelfverlies en met het andere dan zichzelf heeft zich in onze samenleving uitgekristalliseerd in het beeld van de ontmoeting met de vreemdeling en met de vreemde culturen. De vreemdeling is in de plaats getreden die door de dood van de goden leeg is achtergelaten en het is niet zo verwonderlijk dat men in de huidige context de ontmoeting met de vreemdeling centraal heeft gesteld in de herbepaling van het ethische project van de Westerse mens en de Westerse samenleving. Zo verbindt Julia Kristeva in haar boek *De vreemdeling in onszelf* onze houding ten opzichte van de vreemdeling met het thema van de dood van God: 'De vreemdelingenkwesie wordt gesteld wanneer een volk zijn godsdienstig besef heeft losgelaten en een nieuwe grondslag vindt voor zijn ethisch handelen...om niet te sterven aan cynisme en beurstegenvallers. De figuur van de vreemdeling treedt in de plaats van de dood van God en voor de gelovigen is de vreemdeling er om Hem te doen herleven'.

Het offer dat de Westerse cultuur en haar theater in deze tijd moet brengen, krijgt aldus het karakter van een interculturele confrontatie. Hoe kan nu die interculturele ontmoeting als een offer gedacht worden? Die ontmoeting met het vreemde en met andere culturen heeft niet langer het karakter van wat voor Bataille de eerste gedaante van het offer is, namelijk de uitdrukking van de verhouding van de mens tot zijn goden en zijn religieuze gemeenschap. Het archaische offer en zijn betekenis is voor de Westerse mens ontoegankelijk geworden en kan dus geen nieuwe ervaring meer vorm geven.

De interculturele ontmoeting kan evenmin (nog minder) gedacht worden als de tweede gedaante van het offer, het offer waarin de Westerse mens het offer probeerde te negeren en op te heffen, nl. het dialectische zelfoffer. Dit zelfoffer is de inzet van het imperialistische zelfbewustzijn dat hoger beschreven werd. Deze offering van het zelf werd telkens uitgevoerd in de naam van een 'hogere' identiteit (een vaderland, een ras, een cultuur, een geschiedenis) die geen enkel 'buiten' meer toeliet. De geschiedenis van het Westen is de geschiedenis van dat zelfoffer, een geschiedenis van toeëigening, waarin alles bekend en ver-

trouwd moet worden, en waarin datgene wat aan dat eigeningsproces ontsnapt, geëlimineerd wordt. Die dynamiek manifesteert zich in al zijn diabolische extremiteit in het nazistische uitroeiingsprogramma. Het is een dynamiek die nog steeds de Europese geschiedenis tekent.

Deterritorialiseren

Is er na het zelfoffer geen offer meer mogelijk? Betekent het dat het Westen zijn ultieme ondergang tegemoet gaat, opgesloten als het is in een logica van zelfvernietigende toeëigening? Bataille onderzoekt de mogelijkheid van een derde gedaante van het offer, dat misschien geen offer meer is, nl. 'het offer waarin alles slachtoffer is'. Het is dit (nog te voltrekken) offer dat als model kan staan voor de interculturele ontmoeting. Het is een offer dat niet langer te voltooiën is in iets absoluuts, een offer waarin de offeraar zelf het kwetsbare slachtoffer is.

De interculturele ontmoeting moet noodzakelijkerwijs leiden tot een (gedeeltelijk) zelfverlies van de eigen cultuur en betekent niet langer een versterking van de Westerse identiteit via een dynamiek van toeëigening. Alleen vanuit een kwetsbare, maar respectvolle houding is de ontmoeting mogelijk. Bataille gebruikt voor deze ontmoeting de term 'communicatie', die hij omschrijft als dat 'vernietigende proces van openbreken van het in zichzelf geslotene, waarbij dit een deel van zichzelf verliest' (46). Dit proces is een voorwaarde voor de nieuwe 'sacrale' gemeenschap, waarvan het interculturele theater een hedendaagse invulling zou kunnen zijn.

De ontmoeting is een openbreken van het bekende, een toelaten van het onbekende. De Franse filosoof Gilles Deleuze noemt dit proces een proces van 'deterritorialisering': het territorium wordt onteigend en de ontmoeting vindt plaats in een soort van 'niemandslaan'. Een niemandslaan, niet als een plaats van uitsluiting, van ontbering, van ontheemding, maar een plaats die door geen van de partijen als territorium opgeëist wordt. De derde gedaante van het offer, het offer waarbij alles slachtoffer is, voltrekt zich in een beweging van deterritorialisering. Het theater zou zo'n niemandslaan kunnen zijn binnen de Westerse cultuur, een asielpaats, een ruimte waar de verschillende culturen die ons doorkruisen bekeken en beluisterd kunnen worden.

Lichamelijkheid

Het moderne Westerse theater heeft gedurende de twintigste eeuw meerdere po-